

En diskursanalys av projektet Hälsingegårdar och Järnriket

Angelika Sjöstedt Landén, Fil. Dr. i etnologi

2014-08-28

Förord

Läsningen av materialet som handlar om Hälsingegårdar och Järnriket har gjort mig fantastiskt nyfiken på att själv besöka alla platserna, självklart för att de ser så vackra och inbjudande ut, men också för att de teman som väcks i materialet om Hälsingegårdar och Järnriket ger viktiga inblickar i centrala teman i jordbrukssamhällets och industrisamhällets historia och dess gryende globalisering. Det handlar om liv, arbete och arbetsdelning, migration, och maktordningar i det svenska samhället, teman som är mycket aktuella även idag. Arbetet med denna analys har därför varit en spännande resa som väckt många tankar om samhället då och nu också i större perspektiv. Allt detta ryms dock inte i denna korta rapport men inspirerar till vidare etnologisk forskning.

Angelika Sjöstedt Landén

Silje 2014-08-28

Innehåll

Inledning.....	4
<i>Diskursanalys</i>	4
1. Hälsingegårdar.....	6
2. Järnriket.....	11
3. Samlade reflektioner.....	14
Referenser.....	17
Material	17

Inledning

Uppdraget att göra en diskursanalys av Hälsingegårdar och Järnriket innefattade att göra en kritisk analys av innehållet i det aktuella material som vänder sig till besökare samt en analys av hur arbetet kan utvecklas ur pedagogiskt och praktiskt perspektiv.

Det primära materialet består av tryckta broschyrer och internetsidor (se förteckning under rubriken Material). Jag har även tagit del av tidigare rapporter om projekten Hälsingegårdar och Järnriket. Dessa behandlas som bakgrundsmaterial och för att sätta in det primära materialet i ett sammanhang.

Diskursanalys

En diskurs är ett specifikt meningssammanhang av handlingar, språkbruk och materiella ting. Som en utgångspunkt för denna analys av diskurserna om Hälsingegårdar och Järnriket kommer två övergripande frågor att ställas till det studerade materialet:

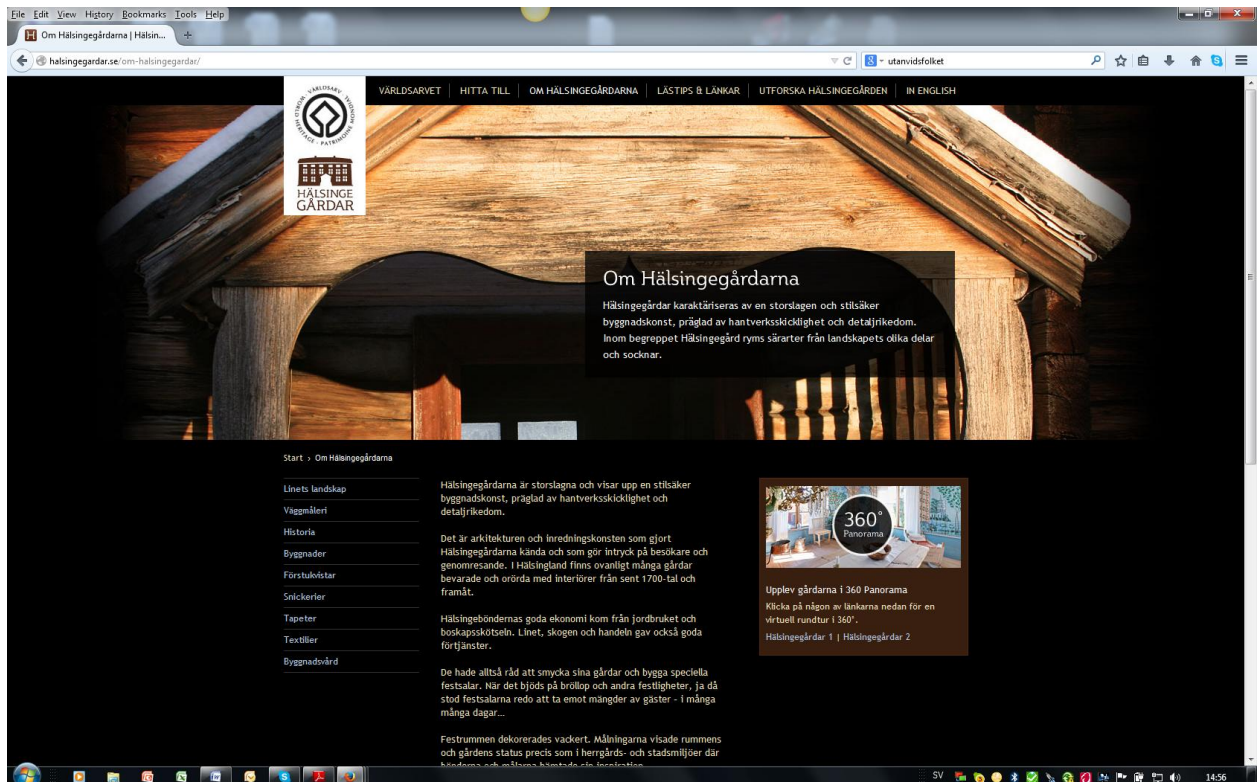
- Vad inkluderas/exkluderas i beskrivningarna och historieskrivningen av Hälsingegårdar och Järnriket? Dvs, vad ställs i förgrunden, vad marginaliseras/utesluts?
- Vilka tilltalas underförstått i beskrivningarna och i upplägget av materialet?

En grundpremiss för en diskursanalys är en kritisk betraktelse av vad som kan betraktas som självklar kunskap och bygger bland annat på Michel Foucaults teorier om kunskap och makt. Det vill säga, ingen kunskap kan betraktas som objektiv och är inte spegelbilder av verkligheten utan en produkt av vårt sätt att kategorisera världen. Olika världsbilder och kunskapsbilder leder i sin tur till olika sociala handlingar och maktordningar (Winter Jørgensen & Phillips, 1999:11-12). Utifrån ett diskursperspektiv betraktas berättelsen om en tid eller en plats alltid som en representation av historien. Detta innebär att historien potentiellt kan representeras på olika sätt och att de sätt historien berättas på också ofrånkomligen kommer att påverkas av den tid och det sammanhang den berättas i (se tex Berkhofer, 1997). När kunskap definieras på ett visst sätt privilegierar det också ett visst sätt att se på världen som i sin tur kan komma att gynna viss sociala grupper och handlingar och inte andra. Diskursanalys är därför ett bra verktyg för att synliggöra och analysera maktordningar. Detta angreppssätt understryker att kategorisering (exempel på kategoriseringar kan vara ”kvinnor”, ”män”, ”bönder”, ”utanvidsfolk”) också innebär hierarkisering. Feministiska och postkoloniala teorier har inte minst visat på vikten av att inkludera fler röster och perspektiv i berättelser om det vi kallar ”historien”. Detta innebär bland annat att skapa förutsättningar för att berätta historier utifrån en mångfald av perspektiv. Här tar jag även hjälp av en intersektionell ansats som ”uppmärksammar de processer som formar historiska erfarenheter istället för att essentialisera de historiska subjektens olika erfarenheter” (Tolvhed, 2010:60). En intersektionell ansats uppmuntrar till att ställa fler frågor och bygger särskilt på kritisk teori om kategorisering av till exempel kön, klass, etnicitet och ålder och hur sådana kategoriseringar samspelar och bildar maktordningar i samhället. En sådan analys kan hjälpa till att fördjupa de historiska sammanhangens komplexitet ”och påminna om vikten av att

undvika att determinera olika positioneringars inbördes ordning eller relationer” (Tolvhed, 2010:69).

Analysprocessen började med en genomläsning av hela materialet av vilket halsingegardar.se samt jarnriket.se är det mest omfattande och det som är mest tillgängliggjort för en stor publik. Den första genomläsningen följdes av en systematisk genomgång av materialet för att undersöka vilka centrala kategoriseringar som återfinns och vad de ges för betydelse i materialet om Hälsingegårdar respektive Järnriket. I denna första del av analysen identifierades några genomgående kategoriseringar som särskilt kommer att ägnas uppmärksamhet i analysen.

1. Hälsingegårdar

”Ursprunget till hälsingegårdarnas storvulenheter var det arbete som utfördes av bondgårdarnas kvinnor och män i deras uthus och på deras marker. Det är resultatet av deras arbete och liv det handlar om.”¹

I materialet om Hälsingegårdar finns i de mer övergripande skrivningarna en ambition att belysa det sammanlagda arbetet som utfördes på gårdarna. Här framgår att organiseringen av gårdarna i Hälsingland gärna beskrivs som exempel på värden som vi idag håller högt så som individualitet, entreprenörsanda och jämställdhet, men att det framför allt varit ”marken, djuren, folket och redskapen” som varit utmärkande för Hälsingegårdarnas rikedomar.² Men när det kommer till mer detaljerade berättelser om människornas liv och gärning så sätts ändå ”bonden” och dennes förmåga att skapa och verka i nätverk med andra manligt kodade figurer i förgrunden.

”Att 1500-talets hälsingar kunde behålla en oförändrad nivå på mark och skördar kan betyda att de sedan länge hade skapat ett passande system för produktion och konsumtion. Detta system var dels beroende av att jordbruket

¹ <http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>

² (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

var i balans, dels att bönderna, fiskarna, hantverkarna och handelsmännen samverkade”.³

Bonden är starkt kopplad till framgång och den materialitet som husen med sina målningar tycks manifesteras. Det finns försök på vissa ställen i materialet att lyfta fram kvinnors och barns arbete, men även i dessa sammanhang betraktas deras arbete som ”hjälp” till (den manlige) bondens (egentliga) arbete.

”De ståtliga hälsingegårdarnas ursprung är en historia om att producera mat och lyx, men i centrum står bondehushållet. Vi talar ofta om ”bonden” och hans djur, hans gård och hans marker. Men det fanns ingen bondgård eller bonde som klarade sig utan hjälp. Kvinnornas och barnens arbete hade därför stor betydelse för produktionen”.⁴

Att kvinnor och barns arbete var betydelsefullt blir i ovanstående exempel ett konstaterande som inte kommenteras ytterligare. I dessa beskrivningar uppstår motsägelsefullheter. På flera ställen i materialet beskrivs linproduktion å ena sidan som grundläggande för gårdarnas välstånd men samtidigt som en ”extra inkomstkälla för kvinnorna i landskapet”. Medan bönderna omskrivs som mycket rika på grund av linproduktionen uppstår förstås frågan: vilka var de kvinnor som hade detta som ”extrainkomst”? Och hur såg villkoren för arbetet ut? Gick de till exempel runt och vävde (så som målarna gick runt och målade)?

Medan målarna ofta namnges och deras tekniker för att framställa målningarna beskrivs, så förblir textilkonstnärerna onämnda och samtidigt för-givet-tagna.

”När det dukades till fest i Hälsingland på 1800-talet blev det tillfälle att visa vad gården förmådde. Vid sidan av ett dignande matbord plockades även husets vackra textilier fram. På de skurade trägolven låg trasmattor i kraftiga färger. I ”storsängen” lades lager av broderade linnelakan, täcken och örngott. På borden rullades långa dukar ut och i fönstren hängdes tunna, vita gardiner. Tillsammans med väggarnas målningar och tapeter skapades den exklusiva men ombonade känslan av fest och överflöd.”⁵

Här finns inga beskrivningar av den mödosamma och kreativa processen att framställa textilier. De historiska källorna kanske ser annorlunda ut när det gäller textilkonsten, men detta bör i så fall problematiseras i framskrivningen. Ett annat exempel på när nödvändigt arbete tas för givet är när det handlar om mat och livsmedelsframställning.

”Gårdens människor behövde mat. Mat fick man från det som odlades på marken och det djuren gav. Grunden var alltså marken”⁶

³ (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

⁴ (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

⁵ <http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/textilier/>

⁶ (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

Även här förbigås det myckna arbete som krävs för att göra ”marken” ätbar. Mark är inte ätbar i sig, utan det behövs stor kunskap och hårt och enträget arbete för att kunna leva av den. Mycket av sådan kunskap och sådant arbete ansågs vara kvinnors.

Målarna beskrivs som arbetsvandrare och ideala mästare och en slags motsvarighet till dagens kreativa medelklass. Att hela tiden byta arbetsplats, att vara inneboende och starkt beroende av den kroppsliga hälsan för att klara arbetet problematiseras dock sällan. Målarna porträtteras hellre som starka, arbetsamma och kreativa och de traderar sin kunskap genom de manliga släktleden.

”Roland Andersson har i sin artikel om dalmålarna i Hälsingerunor 1996 identifierat över 90 kända målare som gett sig ut på arbetsvandringar till olika delar av Sverige och Norge. Men de allra flesta har vandrat över till det närbelägna, rika och av gammalt bildglada Hälsingland. Bland dessa märks särskilt ‘Knutes-pojkarna’, d v s åtta söner och sonsöner till Knutes Olof ErsSon (1780-1849) i Lisselskog i Rättviks socken.”⁷

I det ”rika och av gammalt bildglada Hälsingland” kunde målarna komma till sin rätt. De framställs gärna som fria individer vilket markeras till exempel genom att framställa familjeliv och giftermål som en parentes i deras målarliv:

”Jonas Wallström flyttade tillbaka till Vallsta, gifte sig, och byggde sig ett eget hus i närheten av barndomshemmet. Han umgicks med andra målare i trakten, t ex Olof Hofrén (1813 -1856) och Anders Åsberg (1779 -1864).”⁸

Målarna relateras till, och beskrivs som orienterade mot, andra män i första hand och helst målare. Men i förbifarten i nedanstående citat får vi en glimt av att ”hustrur och barn” kanske varit en större del av deras liv än vad som framgått i övrigt även om det är den manlige målaren som framställs som den riktige målarmästaren medan fru och barn ibland ”hjälp till” som synes i nedanstående citat:

”Påfallande ofta är målarna soldater eller deras söner, dvs personer i ett mellanskikt i socknen. Särskilt i Voxnadalen och Rengsjö har dalmålare varit verksamma och vandrat från gård till gård och erbjudit sina tjänster. Deras hustrur och barn har ibland deltagit i arbetet.”⁹

Det blir symboliskt att det linnetyg som (vad vi vet från beskrivningen på helsingegardar.se) vävdes av kvinnor fungerade som baksida till de målade bilderna. Kvinnors arbete kan anses vara nödvändigt och möjliggörande för målarmästarens existens, men skall samtidigt komma att döljas.

⁷ (<http://helsingegardar.se/om-helsingegardar/vaggmaleri/1800-talet-och-dalmalarna-i-halsingland/>)

⁸ (<http://helsingegardar.se/om-helsingegardar/vaggmaleri/schablonmaleri/>)

⁹ (<http://helsingegardar.se/om-helsingegardar/vaggmaleri/schablonmaleri/>)

En reflektion i relation till ovanstående analys är dock att det är inte bara på halsingegardar.se eller i det tryckta materialet om Hälsingegårdar som bonden och målaren ställs i förgrunden och görs till de aktiva subjekten i berättelsen om gårdarna. Riksantikvarieämbetet skriver till exempel på sin hemsida:

Världsarvet utgörs av sju gårdar från 1800-talet. De visar hur oberoende bönder som byggt sin rikedom på skog och linproduktion uppförde nya hus med särskilda rum eller egna byggnader för fester. Gårdarna med tillhörande ekonomibyggnader utgör höjdpunkten i en byggnadstradition som går tillbaka till medeltiden. Rumssviterna och byggnaderna är rikt utsmyckade med målningar. För uppgiften anlitate ägarna kringvandrande och lokala målare. ¹⁰

Detta är ett exempel på att de beskrivningar som görs i det primära material som studeras här inte är unika, utan är en del av diskurser som återfinns i flera sammanhang. Det innebär dock att det kan uppfattas som extra svårt att ”störa” sådana vedertagna berättelser och försöka berätta dem på andra sätt. Men följande citat hämtat från halsingegardar.se är ett exempel på en typ av kommentarer och skrivningar som kan synliggöra hur det kommer sig att historien berättas på ett särskilt sätt.

”Så även om vi känner namnen på en del av dessa hantverkare finns det få källor som kan binda upphovsmännen till sina verk. De flesta hantverkarna förblir därför okända.” ¹¹

Sådana problematiserande kommentarer är viktiga och kan med fördel byggas ut i materialet eftersom detta understryker vikten av att inte bara tradera de namn som finns nedtecknade, utan att beskriva gårdslivet på så sätt att även det som inte finns i skrivna källor kan få plats, för det blir problematiskt när den vedertagna historieskrivningen presenteras som om den vore objektiv. Detta ställs på sin spets i relation till de gårdar som utnämns till världsarv.

En bärande idé med världsarvet är att sprida kunskap. Här kan såväl barn och unga som forskarvärlden delta. Ett världsarv är en del i en internationell strävan efter samförstånd och fred. ¹²

Frågan om vilket typ av kunskap om hälsingegårdar som privilegieras och på vilka sätt historien kan och bör berättas ställs alltså på sin spets, inte minst i relation till världsarvsutnämningen. I det sammanhanget torde museets utåtriktade material ha stort värde som ett stöd och en inspiration—

¹⁰ (<http://www.raa.se/upplev-kulturarvet/varldsarv/halsingegardarna/>)

¹¹ <http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/snickerier/snickeri-och-detaljer/>

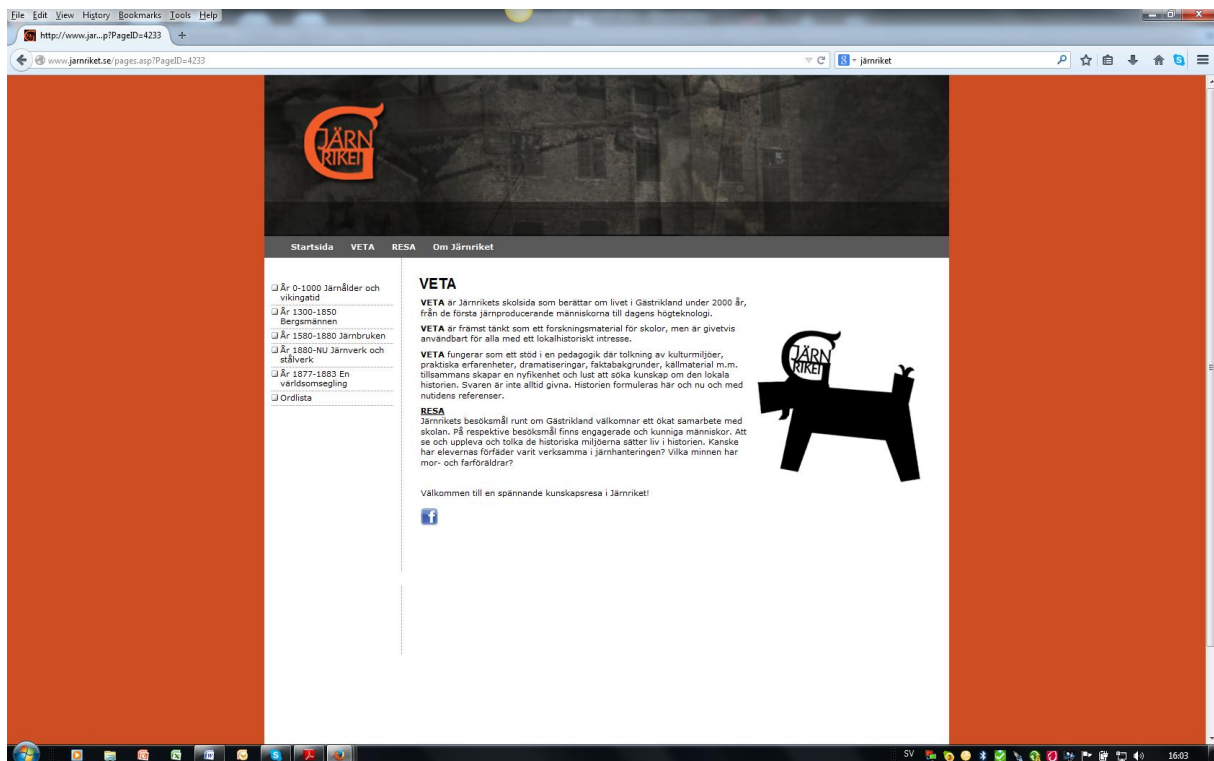
¹²(<http://www.soderhamn.se/upplevaochgora/varldsarvhalsingegardar.4.718a44fc1380afd19421070.html>)

inte minst för gårdsägare— till hur berättelser om hälsingegårdarna kan berättas, särskilt om det är så som men Jacobsson & Marklund (2013:34-35) skriver att ”den förmodade tillströmningen av turister från hela världen kommer att ge ett ökat ansvar för ägarna att sprida kunskaper om vad som är värt att bevara, för att turisterna skall förstå vad som är viktigt och varför just dessa gårdar utsetts till världsarv”. På halsingegardar.se finns en rubrik som heter ”Tänk om väggar kunde tala”¹³ Detta är något vi gärna säger om vi önskar att vi kunde få reda på mer om det som inte redan var uppenbart: den tysta, tystnade och tystade kunskapen. Men i det här fallet används rubriken till att berätta en hjältehistoria om en man som till synes skapade sin rikedom helt själv. Om hans väggar kunde tala skulle vi kanske sett allt arbete som kvinnor, barn och tjänstefolk behövde göra för att upprätthålla den store bonden som den lyckade mannen. Här uppstår dessutom ett glapp mellan historieskrivningen på halsingegardar.se och det ”görande” och gestaltandet av hälsingegårdarna som idag möter oss i broschyrer och på gårdarnas Facebooksidor där aktiviteter som bakning och ”livet på gammelmormors tid” gärna ställs i centrum (se tex www.vasterby.com) eller mat från olika delar av världen kan upplevas (se tex <https://www.facebook.com/halsingegardlundbergs>).

Utifrån de perspektiv som diskursanalysen ger på materialet handlar det om att synliggöra komplexitet i berättelserna om hälsingegårdarna och att synliggöra normer som kommit att prägla själva livet på gårdarna, men också kommit att prägla berättandet och gestaltandet av den tid som varit och vad som osynliggjorts och normaliserats i berättelser om världsarvet i vår tid.

¹³ <http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/tapeter/tank-om-vaggar-kunde-tala/>

2. Järnriket

Utifrån det bakgrundsmaterial och tidigare utvärderingar som jag tagit del av så har Järnriket vuxit fram till att vara ett viktigt för turismen i regionen och att det vuxit mycket som besöksmål under 2000-talet. Även hemsidan [jarnriket.se](http://www.jar.nriket.se) har haft en stor skara besökare varje år, ca 100 000 år 2008 (Utvecklingsplan 2008). Det framgår dock att projektet också kantats av många utmaningar, inte minst när det gäller att få kontinuitet i finansiering för såväl underhållsarbete som särskilda satsningar. Det framgår också att det finns en vilja att utveckla hemsidan. Förhoppningsvis kan denna analys bidra med idéer till ett sådant utvecklingsarbete.

Den tilltänkta målgruppen för hemsidan [jarnriket.se](http://www.jar.nriket.se) är i första hand skolan och skolbarn/ungdomar men är även ”användbart för alla med ett lokalhistoriskt intresse”. Utgångspunkten är att ”materialet är en fakta- och kunskapsbank, där elever stimuleras till forskning. Hemsidan innehåller en bred redovisning av livet i Järnriket Gästrikland under 2000 år. Faktabanken innehåller 260 sidor och ger en inblick i livsvillkor, teknik, idéer och uppfinningar som påverkade samhällsbygget i Gästrikland. Besökarna på hemsidan kan orientera sig i Järnrikets förhistoria, bergsmanstid, bruksepoken, sjöfarten, järnverket och industrialismens intåg och dagens högteknologi.”¹⁴ Besökaren kan välja mellan olika tidsåldrar från järnåldern och fram till slutet av 1800-talet.

¹⁴ <http://www.jar.nriket.com/pages.asp?PageID=4741>

Diskursanalysen visar att i det här sammanhanget är det ”bergsmannen” som är den framträdande figuren som berättelsen kretsar kring. I faktatexterna om Järnriket från 1300-1850-talet får till exempel besökaren veta att ”En bergsman är en bonde som också producerade järn [...] ingick i ett bergslag” och att ”Bergsmännen ägde en hytta tillsammans där de hjälpte varandra. Så småningom blev bergsmännen rikare och kunde anställa folk till järnframställningen.”¹⁵ ”Järnet såldes vidare och bergsmannen tjänade ofta mycket pengar och blev förmögna.”¹⁶ Liksom i fallet med bonden på hälsingegården kommer det att i vissa beskrivningar att framstå som att det bara fanns en bergsman på gården och att han gjorde det mesta själv, men ibland behövde hjälp. Som här under rubriken ”Så arbetade bergsmannen”:

Bergsmannen skulle sköta sin gård, jordbruk och järnframställning samtidigt. Detta krävde en noga planering och att alla hjälptes åt, både på gården och i byn.

17

Även om bergsmannen framställs som en central figur, kan vissa av beskrivningarna av tex livet på gården dock till sitt innehåll uppfattas som ”könsneutrala”.¹⁸ Effekten blir dock även här att det som betraktas som kvinnors arbete inte framhålls. På bilderna som illustrerar arbetet finns dock både mans- och kvinnofigurer representerade. Mannen som norm blir dock väldigt övertydlig och i materialet traderas även stereotypiska uppfattningar av mäns och kvinnors arbete som även reproducerar könsstereotyper och gör sig gällande i vår egen tid. Till exempel betraktas mäns arbete som extra tungt som en förklaring till den patriarkala ordning som rådde. Ex. ”Som mannen i huset och tungt arbetande hade husbonden fördelar vid matbordet. Han satte sig till dukat bord där han fick de bästa bitarna”.¹⁹ Det sker också en överanvändning av ordet ”man” i hela texten. Tillsammans med de flitigt använda rubrikerna ”bergsman” ”bergsmansgård” ”bergsmansfamilj” ”bergsmanshem” blir detta i det närmaste komiskt i de sammanhang där det trots allt framgår att det handlar om kvinnor. Under rubriken ”vad ägde man?” kan besökaren välja mellan att klicka på ”bergsmannen” och ”arbetaren”. Ett exempel är rubriken ”Läs om arbetarfamiljens liv på bruket? Vad åt man? Hur bodde man?” Under rubriken med bergsmannen exemplifieras med en bouppteckning som till stor del handlar om Anna Persdotter i Torsåkers tillgångar som varit gift med en bergsman. Eftersom dessa texter vänder sig till barn går det inte anta att de automatiskt förstår till exempel att kvinnor sällan kunde tillskansas sig förmögenheter om de inte var gifta med en man osv. I materialet förutsätts äktenskapet som ekonomisk institution och dess heteronormer och inbyggda arbetsdelning som en bakgrundskunskap till de ägandeförhållanden och arbetsförhållanden som rådde i Järnriket. Detta bör förklaras och beskrivas mer ingående för att det ska bli begripligt i sammanhanget. Det som står om äktenskapsformer handlar om stenåldern där det framgår att ”i Norden praktiserade man normalt engifte, det vill säga äktenskap mellan en man och en kvinna. Även månggifte tycks ha varit tillåtet. På runstenar kan man läsa att rika män kunde ha flera hustrur. Detta betraktades dock som lyx. Sönerna

¹⁵ <http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4429>

¹⁶ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4344>)

¹⁷ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4373>)

¹⁸ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4326>)

¹⁹ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4337>)

hade arvsrätt oavsett vilken av hustrurna som var hans mor”.²⁰ Vi får dock inte veta om det fortsatte att vara så även i andra tider eller hur detta ändrades trots att det hade genomgripande bäring på hur livet organiserades utifrån äktenskapet mellan män och kvinnor och de ägandeförhållanden som knöts till äktenskapet.

Under beskrivningarna av Järnbruken finns dock en flik där frågorna ”Hur mycket arbetade kvinnorna? Hur mycket var männen hemma? Vad gjorde barnen?” ställs. Där finns en rubrik för ”Hustrun” ”Smeden” och ”Barnen” där det står lite mer ingående om vad arbetet på järnbruket innebar i vardagen²¹ liksom under rubriken ”Tvätt och utedass”.²² Det problematiseras dock inte att kvinnor jobbade fler dagar än män och att de hade fullt ansvar för hem och barn när mannen var i smedjan. Det blir heller inte synliggjort att kvinnornas uppgifter ofta ansågs mindre statusfyllda än männens och att kvinnorna ofta var beroende av männens ekonomi. Här skulle kunna länkas till sidan om sjukvård där det tas upp en historia om den fattigdom som kunde drabba en ”faderlös”.²³ Här kan dock rubriken ”En säkrad framtid: Bruket tog hand om sina anställda och deras familjer” framstå som något överoptimistisk i förhållande till innehållet i berättelsen. Brukspatronerna och investerarna framställs gärna som generösa patriarker som gav goda förmåner till arbetarna tex från Vallonien.²⁴

Migration är även det ett tema som skulle kunna utgöra en grund för många spännande utvecklingsmöjligheter och skulle kunna ta större plats, även om migrationens betydelse i jämförelse med Hälsingegårdars material är mycket mera synliggjort i det här materialet och vilken roll arbetskraftsinvandring hade för utvecklandet av det som kommit att kallas Järnriket. Vad hände till exempel när de tyska smederna kom för att lägga om produktionen? Vad bidrog de med för kunskaper? Vad fick de för betydelse i samhällena och på gårdarna? Ville de tyska smederna komma till Sverige, blev de tvingade eller fick de extra mycket betalt? När det gäller järnbruken och den vallonska arbetskraftsinvandringen finns en utförligare beskrivning på ett annat ställe på hemsidan.²⁵

Däremot tydliggörs det att de så kallade ”skithusgubbarna” hade lägsta möjliga status i brukssamhället, men de nämns väldigt hastigt och det blir inte klargjort vilka ”gubbar” det kunde vara som ansågs värdiga denna avskydda uppgift.²⁶

²⁰ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4245>)

²¹ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4440>)

²² (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4445>)

²³ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4448>)

²⁴ <http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4458>

²⁵ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4458>)

²⁶ (<http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4445>)

3. Samlade reflektioner

I detta avsnitt sammanfattar jag diskursanalysen och reflekterar över hur det pedagogiska arbetet kan utvecklas. Materialet om Hälsingegårdar och Järnriket har olika prägel. Där Hälsingegårdar främst tycks vända sig bortom det lokala sammanhanget till turisterna som kommer resande, så vänder sig Järnriket till lokala aktörer som skolor och lokalhistoriker. Detta gör möjligen att tyngdpunkten ligger något mer på att sälja Hälsingegårdar som produkt på en turism-marknad. Detta blir också tydligt genom att se på karaktären och lay-outen av materialen jag har studerat. Hälsingegårdars material tycks mer ”fernissat” än Järnrikets. Inte desto mindre förväntas båda materialen kommunicera ”historien” till sin tänka publik.

I diskursanalysen synliggörs vad det är för historia som berättas, vilka perspektiv den privilegerar såväl som underkommunicerar. Ett övergripande intryck är att kvinnors, barns, migranternas och underklassens perspektiv är marginaliserat i både historieskrivningen om både Hälsingegårdar och Järnriket. I stora drag är det mäns historia som berättas: bondens, målarens, bergsmannens, redarens, sjömannens. Det finns stora möjligheter att utveckla materialet genom att berätta mera om hur dessa positioner ingått i sociala och ekonomiska sammanhang som tar kategorisering utifrån till exempel kön och klass för givna och att detta haft stora konsekvenser för människors liv och för hur historien berättats och berättas, representeras, gestaltas manifesteras i byggnader, redskap och så vidare. Det är också en majoritetsbefolkningens historia som berättas i materialet. Migration både inom och över Sveriges gränser har varit central för industrialiseringen av till exempel järnbruket och linproduktionen. Betydelse av nationalitet, etnicitet och rasifiering är ytterst underkommunicerat i materialet när det gäller Hälsingegårdar såväl som Järnriket.

Detta öppnar för pedagogiska utvecklingsmöjligheter i kommunikationen av historier om Hälsingegårdar och Järnriket. Normkritisk pedagogik och genuspedagogik och analys av materialet skulle kunna vara till hjälp i ett sådant utvecklingsarbete. Dessa (musei)pedagogiska inriktningar kan hjälpa till att ställa frågor till materialet som handlar om innehållet vad det är som berättas och vilka stereotyper förutsätts. Vilket slags förhållande till besökarna skapas, och vad förutsätts de kunna läsa mellan raderna? Vilka talas det till och vilket språk och ordval används? Dessa frågor är exempel på analysredskap för att kartlägga maktförhållanden och normer och problematisera det som strävar efter att förenkla snarare än komplicera. ”Bondgården är ingen homogen miljö, och detta behöver finnas med i den ordinarie berättelsen och inte förpassas till ett sidospår” säger Stina Flinck, Upplandsmuseet i ett föredrag om genusmedveten museipedagogik.²⁷

²⁷ <http://www.historiska.se/misc/Arbetsgruppen-JAMUS/Seminarium-Genusmedveten-museipedagogik-1311-2012/>).

Konkreta exempel för att synliggöra komplexitet

I det följande har jag samlat några konkreta exempel från materialet som kan tjäna som utgångspunkter för ett arbete med att synliggöra komplexitet.

Exempel 1.

”Korna och getterna var de viktigaste djuren och de sköttes av kvinnorna. Djuren avkastade mjölk och kött för människornas behov och gav gödsel för bättre skördar. De gav också hudar och skinn – produkter som såldes med stor vinst. Hästen sköttes av mannen och blev tidigt en symbol för hälsingarnas självständighet och välstånd. Hästen gav förutsättningar för lönsamma handelsresor.”²⁸

Ett exempel på en fråga som kan leda vidare till spännande upptäckter är: varför ansågs inte getter och kor vara symboler för hälsingarnas självständighet och välstånd om de var de viktigaste djuren? Detta är ett exempel på en konkret möjlighet att pedagogiskt problematisera genus, status och privilegium. Här kan det också vara viktigt att ta upp hur olika sysslor förknippades med olika status.

Exempel 2.

”Så länge marken räckte för att försörja djuren och avkastningen gav mat åt folket var produktionsenheten i balans. Men när människorna har det bra förökar de sig. Med en ökad befolkning följer ett ökat behov av mat, dvs. mark och djur. Man måste därför nyodla och skaffa fler djur. Odlingsmarken i Hälsingland var begränsad, vilket innebar att inte alla som ville kunde försörja sig som bönder. Det var då som hantverket utvecklades. 1500-talets kronoräkenskaper antyder att hälsingarna redan då var ansedda hantverkare och att deras handel var omfattande.”²⁹

Det är som att de framgångsrika bönderna automatiskt blev framgångsrika hantverkare när de snarare var en del i en större samhällelig omvandling.

Exempel 3:

”Linodling och linnetillverkning accepterades dock som en landbygdsnäring, men för att framställa stora mängder linneväv krävdes arbetskraft. Denna fick man från det egendomslösa utanvidsfolket som alltifrån 1680-talet ökade och blev en arbetskraftsreserv som utnyttjades i bråda tider för att spinna och väva.”
<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>

Utanvidsfolket beskrivs i ovanstående citat som en ”arbetskraftsreserv” snarare än en central och avgörande del av samhället. I en debatt mellan Maj-Britt Andersson (2003) och Erik Nordin (2004) i kulturtidsskriften *Rig*, menar Andersson (2003:175) att ”intresset för den

²⁸ (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

²⁹ (<http://halsingegardar.se/om-halsingegardar/historia/halsingegardarnas-ursprung/>)

svenska landsbygdens obesuttna och deras levnadsförhållanden är närmast obefintligt” samt att den berättelse om Hälsingegårdar som marknadsförs och traderas inte spegla landskapets historia och samhällsomvandling på ett allsidigt sätt. Nordin (2004) ger Andersson medhåll, men menar dock att Hälsingegårdsprojektet fungerar som en utgångspunkt för en livaktig debatt och frågeställande kring ”vår historia”. Utifrån ovanstående analys av materialet om Hälsingegårdar så tycks dock samma problem kvarstå som uppmärksammades av Andersson 2003. Detta är därmed ett tillfälle att berätta mer om till exempel utanvidsfolket i samband med de debatter som förs kring vilket sammanhang hälsingegårdarna bör sättas i och vad som anses värt att bevara. Området med Hälsingegårdarna ligger till exempel i Sapmi. Icke renägande samer, så kallade ”sockenlappar”, ansågs till exempel vara ämnade att göra arbetsuppgifter med låg status och betraktades i högsta grad som en resurs som kunde utnyttjas i allmogens ekonomiska system (Svanberg 1999:36) . Kunde sockenlappar ingå i utanvidsfolket? ”Utanvidsfolket” är en kategori som behöver dekonstrueras och som kan utgöra plattform för många viktiga berättelser och pedagogiska utvecklingsmöjligheter.

Exempel 4:

I broschyren ”Öppna Hälsingegårdar 2014” framgår att ”Bortom Åa i Fågelsjö är en välbevarad kulturmiljö med anor från den finska invandringen på 1600-talet” (2014:17). Migrationshistorien är i historiebeskrivningen inte alls med i den övergripande historien om Hälsingegårdar.

Sammantaget illustrerar dessa exempel att framställningen i materialet leder till att vissa sätt att presentera, visa och kommunicera betraktas som möjliga och samtidigt tenderar att utesluta andra alternativ. Att medvetandegöra detta kan öppna för möjligheter att berätta fler och andra historier.

Avslutning

I en sammanställning av intervjuer med centrala aktörer för båda projekten gjord av etnologen Owe Ronström (2013) framgår att det varit viktigt att ”visa upp kontinuiteten” i historien och att historien inte får urarta i ”rena jippon”. Att visa på kontinuitet kan å ena sidan kunna innebära ett motstånd mot att berätta historien på så komplexa som möjligt och att ifrågasätta det som blivit det för-givet-tagna. Men det kan lika gärna ses som en katalysator för nödvändigheten att inte falla in i stereotypiseringar och romantiseringar av livet förr som nu, utan fortsätta hävda dess komplexitet och hålla fast i viljan att utvidga och fördjupa dessa berättelser. Kanske slår den grundläggande tanke som Ronström identifierar som den ”oproblematiserade och därför självklara inriktningen på kulturhistoriska fakta, historien som given” igenom i det material som jag analyserat där ”historiebuk som den aktivitet som producerar det vi kallar ’historia’ tycks ganska främmande”.

Referenser

Andersson, Maj-Britt (2003) Gårdarna utanvedes. Presentation av ett forskningsfält. *Rig. Kulturhistorisk Tidskrift*, 86(3),174-177.

Berkhofer, R.F (1997) *Beyond the great story: history as text and discourse*. Harvard University Press.

Jacobsson, S. & Marklund, J. (2013) *Hälsingegårdarna som världsarv: Möjligheter och svårigheter som världsarvsägare*. Uppsats. Gävle: Högskolan Gävle.

Nordin, Erik (2004) ”Utanvedes” än en gång. *Rig. Kulturhistorisk Tidskrift*, 87(1).

Svanberg, Ingvar (1999) *Hästslaktare och korgmakare. Resursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar*. Umeå: Johan-Nordlandersällskapet.

Tolvhed, Helena (2010) Intersektionalitet och historievetenskap. *Scandia*, 76(1), 59-72.

Winther Jörgensen, M. & Phillips, (1999) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Material

Tryckt material

”Järnriket Wij Valsverk” (1999)

”Upplev Axmar bruk” (2013)

”Vanding runt Åmots bruk” (2001)

”Vandring runt Hammarby bruk” (1997)

”Vandring runt Jädraås bruk” (2001)

Järnriket Gästrikland 2000 år senare. Länsmuseet Gävleborg, Gävle

“Scenic and historic excursions in Sweden. Gästrikland- the iron county” (2004)

“The historic farmhouses of Hälsingland” (2010)

Internet

www.halsingegardar.se

www.janriket.se

Hälsingegården Bommars Facebooksida: <https://www.facebook.com/groups/39175897813/>

Hälsingegård Lundbergs Facebooksida: <https://www.facebook.com/halsingegardlundbergs>

www.vasterby.com

Bakgrundsmaterial

Läddikan 1:1999

Läddikan 1:1984

Nyhetsbrev från Järnriket nr 2, 93

Nyhetsbrev från Järnriket nr 3, 94

Maten i Järnriket, frågelista från Läns museet

Järnriket Gästrikland 2000 år senare. Läns museet Gävleborg, Gävle.

Gagge, C.M & Rydén G (1987) *Järnriket i Gästrikland- idéer och förslag. Rapport 1987:1*, Gävle: Läns museet i Gävleborgs län.

Kruusi, J (2007) *Utvecklingsplan inom satsningen Bergslagen- historia och framtid- Samverkan för utveckling.* Utkast 2008-03-12. Gävle: Läns museet Gävleborg.

Malmberg, T. (1995) *En utvärdering av Järnriket Gästrikland: Besökare, skolan, projektledning och frivilliga krafter.* Institutet för turism- och reseforskning, Högskolan Falun/Borlänge.

Rydén, G. (1985) *Rapport över inventering för projektet Järnriket i Hofors, Ockelbo och Sandvikens kommuner.* Gävle: Läns museet Gävleborgs län.

Rydén, G. (1986) *Rapport över inventering för projektet Järnriket i Gävle kommun.* Gävle: Läns museet i Gävleborgs län.